

Zaštita okoline u kontekstu konflikata aktera

Ivan Cifrić

Filozofski fakultet, Zagreb

Sažetak

U članku se iznose rezultati empirijskog istraživanja, provedenog 1992. godine na uzorku od 547 studenata Riječkog i Zagrebačkog sveučilišta, o percepciji načina rješavanja zaštite okoline. Istraživana je percepcija aktera, uvjeta i instrumenata u zaštiti okoline.

Istraživanje je provedeno anketom. Instrument se sastojao od 14 tvrdnji kojima je bila pridružena skala Likertova tipa.

Ispitanici smatraju da se u rješavanju problema zaštite okoline ekološka politika mora najviše oslanjati na razvijenu svijest građana, da zagadivači moraju snositi troškove zaštite (posljedica) i da se u zakonu odrede najstrože kazne za zagadivače. Najmanje su prihvatljive tvrdnje da je zaštita problem države i da se rješava političkim sredstvima.

Faktorska analiza pod komponentnim modelom utvrdila je postojanje dvaju interpretabilnih faktora koji objašnjavaju 40% ukupne varijance: »preventivno-sankcijska politika visokih zahtjeva« i »političko odlučivanje u uvjetima ubrzanog tehnološkog razvoja«.

U usporedbi s ranijim istraživanjem (1988. godine) razmišljanje studenata nije se promijenilo. To znači da postoje neki trajniji kriteriji procjenjivanja uloge aktera, uvjeta i instrumenata u zaštiti okoline.

Ključne riječi: akteri u zaštiti okoline, ekološka politika, ekološki konflikti, eksponencijalni rast, nulti rast, održivi razvoj, zaštita okoline

1. UVODNA NAPOMENA

Svijet danas raspolaže velikom količinom znanja o okolini.¹ Dio tih znanja mnogima nije dostupan u obliku koji bi bio primjenjiv i djelotvoran, a u onih koji njima raspolažu primjenjuje se samo manji dio. Svjesno ili nesvjesno svjedoci smo stanja koje možemo nazvati *pseudokonfliktom*. On izražava raskorak između naših znanstveno-tehnološkim mogućnosti i političko-praktičnih efikasnosti u zaštiti okoline. Tako se (s pravom) stječe uvjerenje u konfliktnost naše civilizacije glede »svjetskog ekološkog projekta«. Slično se može zaključiti i za našu zemlju. Ovdje mislimo tek na jedan, socijalni ili uže sociološki, aspekt problema efikasnog korespondiranja između znanosti i politike u cilju povećanja uloge znanosti u praksi i održivom razvoju. I znanstvenici i državni akteri su u nekoj politici koju bi morali zajednički formulirati, a ponekad se njihov odnos prepoznaje kao konfliktan odnos s različitim interesima. Razumijevajući intencije suvremenosti, pa i konferencije u Rio de Janeiru, taj odnos ne mora biti takav, nego može i mora biti drukčiji.

Naslov ovoga članka ne dovodi u dilemu autora, niti bi čitaoca trebao ostaviti u dvojbi. Naprotiv, želi se naglasiti da rezultati istraživanja mogu imati dvije posljedice. Jedna je ako rezultati ostaju u koricama časopisa i knjiga kao konstalacije, a druga ako se iz rezultata pokušavaju izvući pouke za praksu. Jedna od bitnih pouka dosadašnjih

¹ Članak je napisan u okviru projekta »Socijalnoekološki aspekti razvoja«, kojega financira Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike Republike Hrvatske.

istraživanja jest da treba sustavno raditi na podizanju svijesti građana o vlastitoj odgovornosti kao i o odgovornosti institucionaliziranih aktera koji se svojom aktivnošću neposredno i posredno dotiču zaštite okoline. Toj pouci možemo dodati i drugu, ne manje važnu, a to je nedjelotvornost nosilaca političke moći u uspostavljanju efikasnog sustava zaštite i racionalne ekološke politike. Ovdje ne ulazimo u razloge nedovoljne ekološke educiranosti, a koja je zacijelo povezana s općim stanjem i poimanjem odgovornosti, niti u razloge današnje neefikasnosti zaštite. Želimo naglasiti ono što je nedvojbeno — da među mladima vlada sindrom odbojnosti prema političkim rješenjima kao dominantnima i primarnima, dok se poželjnima smatra angažman znanosti, inicijative građana i ekoloških pokreta te poduzetništvo.

Problem zaštite okoline jest višeslojan. Na najopćenitijoj razini nema djelotvorna modela.² O zaštiti se danas govori kao o civilizacijskom problemu u kontekstu pitanja razvoja i budućnosti. Njegovo sagledavanje i rješavanje ovisi o ukupnim praktičnim nastojanjima i htijenjima svjetske zajednice, a posebno o odgovornosti najrazvijenijih zemalja. Svijet ih danas nastoji rješavati dobrovoljnim prihvaćanjem pojedinih konvencija i drugih dokumenata na temelju kojih bi se smanjila opća agresija na okolinu. Na žalost, primjena tehničkih mogućnosti veća je u agresiji nego u zaštiti.

Među pojedinim zemljama postoje razlike i u načinima rješavanja konkretnih problema u ekološkoj politici. Te razlike ne ovise samo o mogućnostima (ekonomskim, financijskim i tehnološkim) nego i o ulozi pojedinih aktera, uključujući i opću svijest građana i odgovornost svakog pojedinca kao građanina i kao osobe.

U provedenom istraživanju željeli smo utvrditi kako mladi percipiraju ulogu različitih aktera te uvjete i sredstva u zaštiti okoline. Rezultate smo usporedili s našim prijašnjim istraživanjima. Pošli smo od pretpostavke da problem zaštite predstavlja konfliktnu situaciju, sukob interesa, ali da se konflikti mogu izbjeći preventivnim aktivnostima. Za njih je potrebno i nešto više od materijalnih uvjeta — odgovornost i razvijena svijest. To, uz interes, bitno utječe na ekološko ponašanje i djelovanje. To znači da se *preventivnom ekološkom politikom* može izbjeći da razlike u interesima stvore konfliktnu situaciju, rješavanje koje traži dodatne napore i utrošak energije svih aktera, čime se nesumnjivo umanjuje društveni cilj: zaštita okoline i razvoj.

2. KONCEPTUALIZACIJA PROBLEMA

2.1 Adaptacija

Pojam *zaštita okoline* proizvod je suvremenoga doba, nadasve našega stoljeća, iako je taj problem bio poznat i najstarijim narodima. On obuhvaća izdvojene sadržaje, sredstva i mehanizme ophođenja s okolinom s ciljem njezina održavanja u naslijeđenom, odnosno prvotnom ili pak neznatno promijenjenom, stanju. U svakom slučaju, cilj je zaštite održavanje okoline u takvu stanju koje ne ugrožava čovjekov opstanak na nekom prostoru i u vremenu. Čovjek je svojoj povijesti (Markl, 1983; Walletschek, 1988) postupno razvijao čitave sustave praktičke zaštite, formirao posebne institucije i normativne sustave sve do specifične ekološke industrije. Sve je to činio zbog vlastita održavanja i prilagodbe okolini. Poznate su vrlo različite mjere koje su pojedina

2 Postoje pokušaji izradbe globalnih modela i scenarija, kao npr. u izvještaju Rimskog kluba (Club of Rome) — vidi: Meadows i sur., 1973. Isto tako može se govoriti o pojedinim modelima u sklopu tržišne privrede (vidi: Štulhofer, A, Tržišna zaštita okoline, *Socijalna ekologija*, 1(2)1992:223-232; Materijali simpozija »Okolje med državu in trgov«, Maribor 19. prosinca 1991).

društva i države poduzimale zbog zaštite (Heine, 1989). Sva ta zaštita okoline — i prije, a osobito danas — šttila je zapravo čovjeka: izravno se odnosila na okolinu, a posredno na čovjeka. Svi zahvati obuhvaćali su okolinu a ne čovjeku. Okolina je bila stalni objekt čovjekova djelovanja i doživljavala znatno veće promjene nego čovjek. Iako se tijekom vremena mijenjala i čovjekova svijest, promjene su se najviše događale na materijalnim dobrima, uključujući i okolinu, a manje u čovjekovu socijalnom sistemu. U povijesnom smislu pojedina društva mogu se tipološki analizirati s obzirom na odnos čovjeka prema okolini (Cifrić, 1990:257).

Iz rečenoga proizlaze dvije teze (1) **adaptacija čovjeka na okolinu** i (2) **adaptacija okoline na čovjeka**. U objema težama čovjek je subjekt, a okolina objekt. Druga teza, naime, znači da čovjek adaptira okolinu prema sebi. U povijesnoj dimenziji obje se teze mogu dobro elaborirati i argumentirati. Njihova je elaboracija jednostavnija na općenitijoj nego na konkretnoj razini. Na najopćenitijoj razini možemo govoriti o odnosu dvaju sustava: socijalnog i prirodnog. »Agresija« socijalnog sustava na prirodni dovela je do razvoja različitih strategija, odnosno scenarija, i do nekih alternativa u globalnom odnosu čovjeka (socijalnog sustava) prema prirodi (eko-sustavi; Cifrić, 1990:72). Na osnovi spoznaja o globalnim tendencijama ekološke krize, javljaju se — osobito od 70-ih godina — i pokušaji globalnih rješenja u obliku modela (Meadovs i sur. 1973; Mesarović i Pestel, 1976), sve do inzistiranja na promjenama vrijednosnih uporišta (Capra, 1986) i formuliranja teze o *održivom razvoju*. Globalna rješenja teku vrlo sporo, što je samo donekle razumljivo, dok konkretna rješenja pojedinih pitanja tehnološki i znanstveno nalaze bržu primjenu. Naravno, sve se to događa kao konkretni sukob interesa i uz različite poteškoće, osobito ekonomske i financijske. Ni danas, nakon svjetske konferencije o okolini u Rio de Janeiru (1992. godine), ne vide se mnogo bolji izgledi za globalna rješenja, iako su teorijske postavke i problemi dobro poznati. No riječ je o sukobu interesa razvijenih i nerazvijenih zemalja kao globalnom svjetskom konfliktu koji otežava stanje stvari (Grupa autora, 1992).

Navedene teze treba samo praktički promatrati kao dvije teze. U biti riječ je o jednoj tezi: **čovjek se globalno (povijesno) prilagođuje okolini i konkretno prilagođuje okolinu svojim zahtjevima neposrednog života**. Ova teza u konačnici znači poštivanje okoline i prirode u odnosu na čovjeka i društvo. Bitne ekološke promjene okoline na globalnom nivou (Zemlja) najčešće su prirodno izazvane u obliku prirodnih katastrofa (Rezanov, 1989), koje su, istina, rijetke, ali mogu uzrokovati i velike promjene u načinu života ljudske vrste (Mesić, 1992). I dok su globalne sudbine najčešće izvan moći i utjecaja društvenih aktera, konkretna su rješenja predmet brojnih teorijskih i empirijskih istraživanja i aplikacija.

2.2 Akteri

U nerazvijenim društvima nema podjela na one koji zagađuju i one koji čiste — na zagađivače i pročistače (zaštitare). Zajednice i društva organizirali su sustav onako kako im je to dopuštala i omogućavala podjela rada, spoznaje i potrebe, odnosno onako kako je odgovaralo interesima vladajućih društvenih slojeva. U modernim društvima s visokim stupnjem socijalne diferencijacije, i uopće podjele rada, javljaju se i diferencijacije i podjele rada i u ovoj sferi. Tako se pojavljuju različiti akteri. Pojam *aktera* odnosi se i na zagađivače, i na korisnike okoline ili proizvoda, i na zaštitare. No, u užem smislu, taj se pojam ovdje upotrebljava uglavnom za one nosioce aktivnosti koji se na bilo koji način direktno ili indirektno angažiraju u zaštiti čovjekove okoline.

U istraživanju nas nije zanimala povijesna dimenzija ni ukupni problem aktera, nego sadašnje stanje i akteri u zaštiti čovjekove okoline. Problem odnosa aktera u zaštiti okoline u nas je još uvijek vrlo slabo istražen i teorijski nesistematiziran, u smislu jasne koncepcije i njihove uloge u društvu. Tek su prisutni pojedini stručni tekstovi o tome (Lay, 1988), a najčešće novinski napisi.

Koji su to akteri na sceni, jesu li oni trajnije prisutni i je li u svim zemljama isto? Stupanj razvijenosti zemlje određuje i uvjete i aktere. U nerazvijenim zemljama ne može se govoriti, na primjer, o ekološkim pokretima kao akteru ni o privrednim subjektima (poduzetništvu) kao ozbiljnim akterima, jer je zaštita okoline obično u »drugom planu« prema proizvodnji odnosno životnim potrebama. U srednjim i visokorazvijenim zemljama akteri su se već formirali i na njih se u socijalnom sistemu i ekološkoj politici računa kao na aktivne legitimne i respektabilne subjekte. Naravno, i među njima ima konfliktnih situacija, ali ih one ne dezavuiraju kao aktere na socijalnoj sceni. Ponekad se pojedini akteri nađu na sasvim različitim stranama, što govori i o njihovu ne tako jednoznačnom određenju.

Respektabilni akteri bitni za zaštitu okoline najčešće su država, političke stranke, poduzeća (poduzetnici), ekološki pokreti i druge organizacije u zaštiti, građani (kao skupina ili kao pojedinci) te međunarodne organizacije i ustanove. Za neke nama slične zemlje po razvijenosti i procesu promjena navode se kao značajni: država, ekološki pokreti, poduzetništvo i inozemstvo (Bledowski, 1991).

U Hrvatskoj su već provedena dva istraživanja. Prvo je provedeno 1986. godine (Cifrić i Čulig, 1987),³ a drugo 1988. (Cifrić, 1990).⁴ Oba istraživanja provedena su u bitno drukčijim socijalnim, ekonomskim i političkim uvjetima, koji su utjecali i na definiranje aktera. Godine 1986. istraživala se percepcija uloge ovih aktera:⁵ Saveza komunista (6), Socijalističkog saveza (5), Saveza sindikata (7), Saveza omladine (4), organizacija udruženoga rada (2), organa vlasti (3), inicijativâ građana (1) i crkve (8). U istraživanju 1988. godine, uz malo promijenjen popis aktera, dobivena je ovakva struktura: Savez komunista (10), Socijalistički savez (8), Savez sindikata (9), Savez omladine (6), organizacije udruženog rada (3), crkva (11), ekološka udruženja i ekološki pokreti (2), organi vlasti (5), znanstvene ustanove (1), istaknuti pojedinci (7) i inicijative građana (4). U ovom istraživanju (1992) dobili smo ovakve odgovore o mogućnosti utjecaja na rješavanje ekoloških problema: privredna poduzeća (4), crkva (8), ekološka udruženja i ekološki pokreti (3), organi vlasti (5), znanstvene ustanove (2), istaknuti pojedinci (6), političke stranke (7) i građani (1). Rezultati pokazuju da su nosioci političke moći (političke stranke) i ranije (na uzorku omladine grada Zagreba 1986. i na uzorku Republike Hrvatske 1988. godine) a i danas na dnu rang-ljestvice utjecaja na rješavanje ekoloških problema, baš kao i pojedinci. Na prvim su mjestima (u mladih) građani, ekološka društva, znanstvene ustanove, dok visoka mjesta zauzimaju organi vlasti i privredne organizacije. Iz toga se vidi orijentacija na ulogu građana, pravne države, znanosti i privrednih aktera. Sve to bez sumnje utječe i na odgovore o načinima rješavanja ekoloških problema, o čemu se i govori u ovom članku.

3 Istraživanje je provedeno 1986. godine u Zagrebu na srednjoškolskoj i studentskoj omladini (šest fakulteta i pet srednjoškolskih centara) na uzorku od 521 ispitanika.

4 Istraživanje je provedeno na uzorku Republike Hrvatske s ukupno 2714 ispitanika. O uzorku vidi поближе: Cifrić, I., *Ekološka adaptacija i socijalna pobuna*, 1990, str. 141-143.

5 Brojevi u zagradi označavaju rang-poziciju pojedinog aktera izračunatu prema vrijednosti aritmetičke sredine.

2.3 Konflikti

Historijski promatrano, ekološki problemi predstavljaju suvremeno konfliktno područje. Na njemu se, pod sve većim utjecajem tehnike, sve više otvara pitanje mogućnosti prirodne apsorpcije, iscrpljivanja resursa i povećane entropije (Cifrić, 1990:35–43). Ekološki konflikti modernog doba proizlaze iz sukoba interesa. S jedne strane, pojavljuju se zagađivači, uzročnici nepoželjnih promjena, a s druge su oni koji su pogođeni, korisnici resursa. Nastali konflikti mogu biti različita intenziteta, pa se konflikt može rješavati **nekontrolirano** i **kontrolirano**. *Nekontrolirano* znači da se ne mogu sasvim predvidjeti posljedice i racionalni ishod u sukobu interesa, bez obzira na to o kojoj je razini konflikta riječ. *Kontrolirano* rješavanje pretpostavlja unaprijed planiran i poznat ishod sa što manje negativnih posljedica. U pravnoj državi i visoko razvijenom društvu postoje (tzv. »interesi pomoći«) institucije i mehanizmi posredovanja u sukobu interesa. Neki akteri preuzimaju isključivo ulogu pomoći i posrednika. Međutim, u nekim interesima svi smo zastupljeni i svi pogođeni, pa se konflikti moraju rješavati i na području etike i vrijednosti.

Konflikti se vežu uz **uzroke** (interese i njihov karakter) i uz **posljedice** (stanje za socijalne aktere i okoliš). Po definiciji, oni su socijalna činjenica koja nastaje prije ili poslije nekoga stanja (akterovih odnosa, aktivnosti i sl.), pa možemo govoriti o ekološki *pretkriznim* i ekološki *postkriznim* konfliktima. Prvi prijete nastanku neke (globalne, regionalne, lokalne) ekološke krize. Uz takvu situaciju najčešće nastaju konflikti (npr. planirana gradnja nuklearke). Drugi pak konflikti nastaju onda kada se već nešto dogodilo i treba sanirati posljedice, tj. naći zadovoljavajuće rješenje u kojemu su opet različiti interesi (Šućur, 1992).

2.3.1 Razina konflikata

Konflikte možemo promatrati kao slojevite odnose. Najopćenitija razina konflikata može se definirati kao neusklađenost odnosa između čovjeka i svega što je on stvorio, s jedne strane, te svega onoga što on nije stvorio, s druge strane. Često se to izražava kao *odnos čovjeka i prirode*, o čemu se raspravlja znanstveno ili pak teološki u kontekstu problema stvaranja (Moltmann, 1987).

Drugi dio konflikata, promatran povijesno i konkretno znanstveno, odvija se u trokutu: *društvo – tehnika – priroda* (Cifrić, 1990), iako se i ova razina može realno analizirati kao odnos društva (čovjeka), tehnike prema prirodi. Ovim modelom mogu se više teorijski analizirati neki odnosi i strategije, a manje konkretno i praktički ponuditi rješenja, osim zahtjeva za promjenom ponašanja.

Treća razina odnosi se isključivo na unutrašnjost čovjekova svijeta – na društvo – i osobito na probleme *uvjeta (kvalitete) života i daljnjeg razvoja*. To je praktička i konkretna razina ekološke politike, u kojoj se sukobljavaju različiti interesi i gdje su na sceni i različiti akteri, sredstva i mehanizmi u rješavanju konflikata. Ova nas razina najviše zanima u kontekstu ovoga članka.

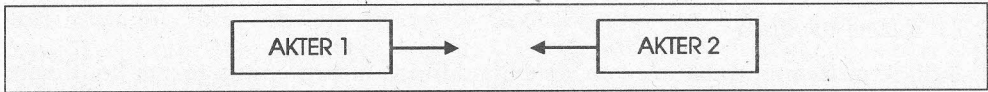
Osim ovih strukturalnih elemenata kojima se može definirati jedan aspekt konflikata, mogu se razlikovati još neke podjele. Tako se može govoriti o *globalnim* ekološkim konfliktima, kao što je, na primjer, problem ozonske rupe, o *regionalnim* konfliktima koji zahvaćaju šire regije (bez obzira na granice nacionalnih država). Ovamo ulaze i slučajevi s velikim rijekama (na primjer Po ili sutra Dunav i sl.) i posljedicama njihovih zagađivanja ili zagađivanjima zrakom i sl., o *lokalnim* koji su uglavnom unutar nacionalnih teritorija. Sve to ne znači da su i akteri u konfliktima tako raspoređeni, jer i u lokalnom konfliktu mogu sudjelovati i multinacionalne kompanije.

Jedan drugi aspekt, za razliku od ovih strukturnih ili prostornih aspekata, vrlo je važan. To je problem konflikata u kontekstu *razvoja*. U tom smislu možemo razlikovati *dugoročne* konflikte (bez obzira na kojoj se razini izražavali – globalnoj, regionalnoj ili lokalnoj), *srednjoročne* i *kratkoročne* konflikte. Budući da su i konflikti »dinamičkog karaktera«, to neki od kratkoročnih konflikata može postati vrlo važan i, kao takav, bitan u smislu razvoja. Naša današnja percepcija ne mora odgovarati stvarnosti u doglednom vremenu. Nije osnovni problem u tome što se javljaju dugoročni konflikti, nego u tome kako će rješavanje kratkoročnih (pa i lokalnih) konflikata utjecati na razvoj i na dugoročnost zaštitnih mjera. Konkretno pitanje glasi: hoće li »žrtvovanje«, na primjer, nekog prostora (za neko postrojenje) u smislu dugoročnog razvoja djelovati na razvoj kao ograničenje ili kao poticaj? Kad bismo to znali, znali bismo i kako postupiti u rješavanju sadašnjeg konflikta s toga gledišta.

U konfliktima (pretkriznim i postkriznim) sudjeluju akteri s različitim stupnjem raspolaganja *moći utjecaja* na ostvarivanje svojih interesa. To znači da postoje *ravno-pravna* i *neravno-pravna* konfliktna stanja odnosno konflikti, tj. simetrični i asimetrični konflikti (Liedke, 1989). Simetrični su oni u kojima su akteri podjednake moći i raspoložu podjednakim sredstvima za ostvarivanje interesa. Asimetrični su konflikti oni u kojima jedna strana ima puno veću prednost (moć, sredstva, mehanizme i sl.) u rješavanju problema – ostvarivanju svojih interesa – od druge strane u konfliktu.

U simetričnim konfliktima (*Shema 1*) zainteresirane ih strane mogu rješavati same ili uz posredovanje nekoga »trećeg«, zainteresiranog za uklanjanje konflikta i racionalno rješenje.

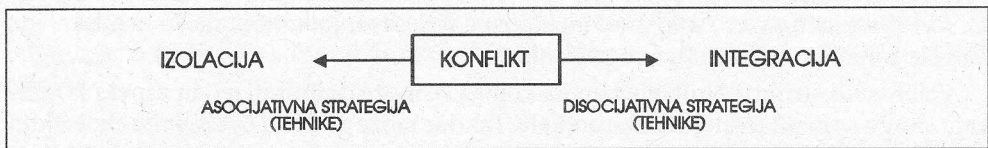
Shema 1

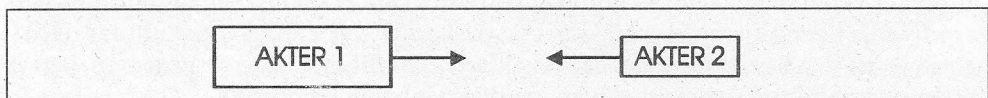
Ovoj vrsti konflikata odgovara *asocijativna* strategija. Njezin je smisao djelovanje prema integraciji interesa objiju strana, i to primjenom dogovora, sporazuma, nagodbe i sl. Strane u sukobu ne primjenjuju agresivna sredstva, nego sporove rješavaju demokratskim, konvencionalnim putem.

U asimetričnim konfliktima (*Shema 3*) rješenje bi, kad bi sami akteri rješavali spor, očito išlo u prilog moćnijoj strani, što ne bi odgovaralo drugoj strani, a možda ni nekim drugim interesima. Za ove konflikte primjerena je *disocijativna* strategija rješavanja (*Shema 2*). Ona se sastoji u primjeni agresivnijih tehnika s ciljem izolacije iz sukoba. Zapravo najprije se primjenjuje disocijativna, a zatim asocijativna tehnika.

Shema 2

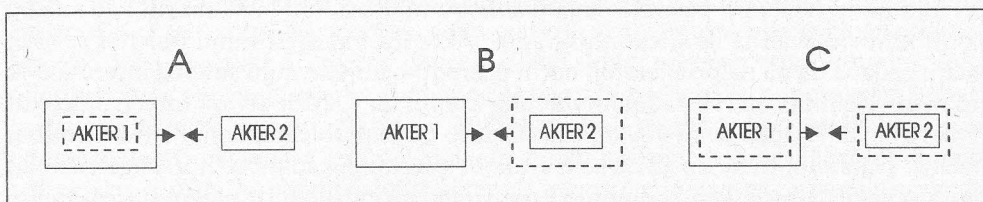

Shema 3

S obzirom na snagu jednog aktera u sukobu, disocijativnom tehnikom može se smanjiti njegova moć i time smanjiti razina konfliktnosti situacije (*Shema 4a*), ili se može povećati moć i izgledi za ostvarivanje interesa drugog (slabijeg) aktera u sukobu i time smanjiti konfliktnost situacije (*Shema 4b*). Ako je razlika tolika, mogu se kombinirati obje tehnike – smanjiti moć jednoga jačeg aktera u sukobu, a povećati moć drugoga (slabijeg; *Shema 4c*). Iako je ovdje riječ samo o teorijskim modelima smanjivanja konflikata i načina njihova rješavanja, oni se mogu primijeniti u nizu konkretnih situacija.

Shema 4

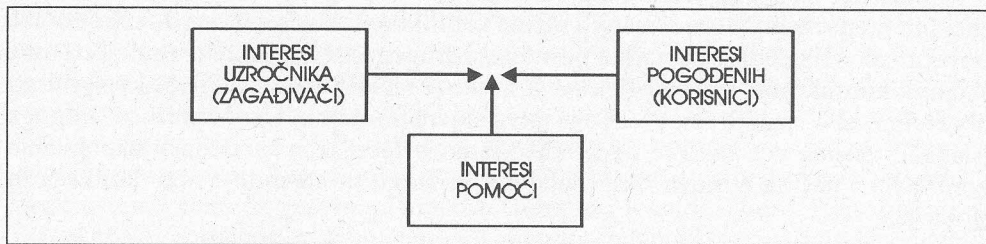
Međutim, koliko god se model simetričnih i asimetričnih konflikata može primijeniti na situacije unutar neke zemlje, između različitih subjekata, pa čak i između pojedinih zemalja, on nije djelotvoran ako se primijeni na globalnomu svjetskom planu. Na toj bi razini ovi modeli bili primjenjivi kad bi postojao akter (subjekt) koji bi mogao djelotvorno utjecati na smanjivanje konfliktuoznosti u smislu primjene tehnika i instrumenata na konfliktnu stranu. Simetrični konflikti mogu se rješavati, ali asimetrični ne. Moć svjetske organizacije nije tolika da primijeni sredstva kako bi u situaciji asimetričnog konflikta smanjila moć jedne strane ili pak podržala drugu stranu i time asimetrični konflikt dovela do simetričnog konflikta. To bi bilo moguće u situaciji kad bi svjetska organizacija bila moćnija, kad bi zaista postojala »svjetska vlada« ili kad bi u svijetu vladala ravnoteža snaga. Danas na toj razini nema demokratske ravnoteže snaga, pa se u rješavanju ekoloških problema ne može primijeniti asimetrični model, odnosno asimetrična konfliktna situacija.

To se dijelom pokazalo i na konferenciji u Rio de Janeiru, na kojoj se očitovao dubok jaz između interesa razvijenih i nerazvijenih zemalja. Zato se globalni ekološki problemi danas moraju rješavati dobrovoljnim pristankom zemalja na određene uvjete i ponašanje, suradnjom, obvezivanjem putem međunarodnih dokumenata. Time se zapravo simulira simetrični model i pretpostavlja svijest i odgovornost solidarnosti i kooperativnost svjetskih aktera na planetu. U protivnom, Svjetska bi organizacija morala primjenjivati autoritaran scenarij u ostvarivanju ekoloških projekata i u ekološkim strategijama. To bi vjerojatno bio njezin kraj, a možda i početak novoga globalnog svjetskog poretka!?

2.3.2 Trostrani interesi

Zagađivači imaju svoje interese. Oni, dakako, nisu formulirani kao zagađivanje, nego je zagađivanje posljedica njihovih interesa ostvarenih na takav način koji dovodi do zagađivanja ili pak do kompletnog uništenja na nekom prostoru. Uzročnici nisu samo pojedini privredni i drugi subjekti u industriji nego i na drugim oblastima: npr. izgradnja neke brane za hidrocentralu, izgradnja cesta, novih naselja, marina i sl., pri čemu se pogađaju drugi interesi – interesi dotadašnjih korisnika tih prostora. Tako se formiraju suprotni interesi dviju strana: zagađivača (prouzročitelja) i korisnika (pogođenih).

Shema 5

Ako ne bi došlo do posredovanja u sukobu interesa, oni bi se razvili kao snažni konflikti i rješavali bi se »nekontrolirano«. Akteri u tom rješavanju (*interesi pomoći*) imaju zadaću da na najprimjereniji način posreduju u rješavanju sukoba interesa dok još nisu eskalirali, ali i u stadiju otvorenog konflikta. Tako se stvara interesni trokut (Oberthür, 1992:158). Posredovanje ima zadaću da se problem ukloni na »kontroliran način«. Naravno, to ne znači da se u svakom interesnom sukobu (npr. simetričnom) mora pojaviti »treći« koji posreduje i preuzima važnu ulogu u njegovu rješavanju. Problem mogu riješiti i akteri sukobljenih strana (zagađivači i korisnici). Samo u slučajevima kad oni to iz bilo kojeg razloga ne mogu, nastupaju posrednici, novi akteri, čiji je interes rješenje sukoba dviju strana. Bilo bi pogrešno problem »trećega« svesti na ekološke pokrete, a još gore ekološke pokrete reducirati na »ulogu trećega«.

Rješenja su često samo tehničke prirode ili pak ekonomske, financijske i sl., i ne moraju imati političke kontacije. O biti problema ovisi i profil »aktera pomoći«. Ako je na primjer problem u ugrađivanju filtera kako postrojenje ne bi i dalje zagađivalo, u ulozi »trećega« mogu nastupiti financijske ustanove: ako je pogođen velik broj građana, tada svakako mora nastupiti i politička (zajednica) institucija – država, jer i sam problem postaje mnogo osjetljiviji. S veličinom sukoba i njegovim opsegom obično se povećava i broj aktera u ulozi »trećega«, pogotovo ako se problem odnosi i na neke susjedne pokrajine, odnosno države.

Trostrani interes razvija se na taj način da se akteri pomoći najprije povezuju s pogođenima, a onda nastupaju prema zagađivačima. Tako se problem rješava, da bi se ponovno oblikovao kao sukob interesa zagađivača i korisnika i da bi »treći« ponovno intervenirali. Čitav proces teče kao spirala. Pri tome je »treći« zapravo dinamizirajući element u interesnom trokutu (Oberthür, 1992:159).

Preventivna ekološka politika može smanjiti sukobe interesa. No oni ne mogu eliminirati interesne aktivnosti u nekom prostoru, pa se svakako mora računati s nastankom interesa i s potrebom njihova rješavanja.

Budući da je uloga »trećega« vrlo značajna za *kontrolirani* način rješavanja sukoba interesa, bitno je da »treći akteri« optimalno funkcioniraju. Zapravo, može se postaviti teza da o funkcioniranju i oblikovanju interesa pomoći (»trećega«) ovisi ekološka politika i stanje okoline. Stoga cilj ekološke politike mora biti da u svojoj strategiji ima formiranu »infrastrukturu« s oblikovanim interesima »trećega« kao općim interesima. Naravno, takova struktura ne može se uspostaviti nekim aktom nego je za nju potrebna i opća »suglasnost« u društvu na osnovi konsenzualne hijerarhije društvenih ciljeva.

2.4 Uvjeti rješavanja konfliktnih situacija

Konfliktna situacije nisu uvijek »ekstremno« izražene kao dijametralno suprotni interesi aktera ni kao idealno posredovanje arbitara. To posredovanje (»interesi po-

moći») može biti naklonjeno i podrška jednoj ili drugoj strani, ili pak potpuno neutralno, tj. da akteri u »sukobu« sami pronađu načina (instrumente) u rješavanju spora. To praktički znači da se može govoriti o različitom stupnju konflikata. Najniži stupanj konflikata jesu »pseudokonflikti«, a najviši otvoreni sukob interesa. Između tih dviju krajnosti ima više varijacija. U kvazikonfliktima uglavnom je riječ o »umjetno izazvanom«, »napuhanom« i sl. (potencijalnom) konfliktu. U njemu nema »otvorenog sukoba«. Riječ je o dezinformacijama, upletanju nekompetentnih arbitara, nepoznavanju pravih namjera aktera itd. Kvazikonflikti, u sociološkom smislu, mogu npr. nastati medijskim ratom (»potpirivanje« argumentima za i protiv, a često bez jasne predodžbe samim akterima i javnosti o biti problema, ciljevima drugih i njihovim posljedicama. Predrasude i stereotipi stupaju na scenu i podgrijavaju atmosferu koja može prijeći u pravi socijalni konflikt. U sukobu interesa ciljevi aktera sukoba potpuno su oprečni, i pitanje koje se obično postavlja glasi: tko će koga. Odgovor na to pitanje ovisi o snazi pojedinog aktera i načinu rješavanja konflikta; da li ga rješavaju sami akteri ili uz pomoć nekoga »pametnog arbitra« i u kojim uvjetima. Interes se ovdje izražava i kao polarizacija i drugih (potencijalnih) aktera u mogućem lancu ostvarivanja interesa, odnosno konflikata. Jedna od strana može odustati, mogu se dogovoriti (nagoditi), a mogu i dalje ustrajati na svojim ciljevima širenjem konflikta i do socijalnih sukoba – ovisno o sadržaju, cilju, okolnostima (uvjetima) i akterima.

Općenito se može reći da način rješavanja problema zaštite okoline, tj. konflikte situacije i primjena sredstava (instrumenata), ovisi o karakteru konflikta, snazi aktera, ulozi arbitara, raspoloženju javnosti (socijalnoj klimi) i općenito karakteru društva u kojemu se sve to zbiva. Ako su posrijedi autoritarna društva, sigurno će se – ako je konflikt otvoren sukob interesa (pa i ako nije) – posegnuti za nekim strogim administrativno-političkim mjerama. Ako je riječ o demokratskim društvima i tržišnoj privredi, vjerojatno će instrumenti tržišta i pogodbe pridonijeti rješavanju sukoba. Sigurno će biti drukčiji pristup rješavanju ako je riječ o lokalnim i kratkoročnim konfliktima nego ukoliko je riječ o razvojnim konfliktima. Neke konflikte može rješavati lokalna ili regionalna vlast (ako je u pitanju ona kao arbitar, a ne sudionik konflikta), a neke državne ustanove.

Svako takvo rješenje ipak se događa u nekoj socijalnoj situaciji: manje ili više socijalne i ekonomske stabilnosti ili nestabilnosti. Ona utječe na socijalnu klimu, tj. opće raspoloženje za neki od načina rješavanja i drugih konflikata pa i u sferi zaštite okoline. U agresivnoj klimi može uslijediti polarizacija podrške akterima u kojoj se traži »žrtveni jarac« i bez racionalnog mišljenja. To je stanje: ili – ili. Naprotiv, u stanju stabilnije ekonomije i socijalnih odnosa i jasnijih društvenih ciljeva prevladavat će vjerojatno klima dogovaranja, suradnje, koordinacije i sl. Između tih dviju situacija moguće su i one koje se više oslanjaju na neutralnost, po logici: neka se snalaze, jer to je problem sukobljenih strana. Time se mogu diferencirati navijačka, suzdržljiva (neutralna) i participativna socijalna klima u kontekstu socijalne klime konflikta.

2.5 Koncept istraživanja

2.5.1 Sadržaj istraživanja

Koliko god se problematika zaštite okoline strukturirala u ekološkoj politici kao interesno, a time istodobno i konfliktno, područje, to nije jedini način njezina poimanja u praksi rješavanja problema. Različiti interesi ne moraju uvijek dovesti do konflikta. Oni se mogu bilateralno riješiti između zainteresiranih strana. Isto tako, općim preventivnim aktivnostima može se izbjeći konfliktna situacija. U našem ranijem

istraživanju dobili smo upravo takvu latentnu dimenziju i nazvali je *demokratsko-preventivna politika* (Cifrić, 1990:211). Konflikti i nastaju zato što se prethodno utvrđeni interesi često ne rješavaju sve dok ne postanu konflikti: ili se ne primjenjuju preventivna rješenja, ili su ona iz različitih razloga nedjelotvorna. Upravo zbog takva stava o preventivnim aktivnostima i ranije samo (kao što je već navedeno) istraživali percepciju ispitanika o efikasnosti pojedinih aktera, pokušavajući utvrditi i neke regionalne razlike (Cifrić, 1990a:53–54). Takav pristup dobar je u uvjetima kad se svaka od tvrdnji percipira kao zaseban sadržaj, pa i onda kad se otkrivaju neke cjelovitije latentne strukture. No iskustvo govori da u ocjeni uspješnosti u (načinu) rješavanju problema zaštite okoline treba razlikovati tri međusobno povezane skupine varijabli. To smo i učinili na opisani način.

Pošli smo od teze da se rješavanje problema u zaštiti okoline odvija u nekim konkretnim **uvjetima**, da se mogu diferencirati neki specifični akteri i da se mogu primijeniti neka **sredstva**. Naravno, ona mogu biti stimulativna ili pak destimulativna. Način primjene nismo istraživali.

1. **Uvjeti**. Uvjete smo definirali vrlo široko i s nekoliko sadržaja. Prije svega, riječ je o odnosu prema **razvoju** (napretku). Razvoj je bitan moment u kojemu se odvija cjelokupan život u našim prostorima, a u sebi nosi i niz drugih pokretačkih interesa. No on se »događa« ipak u određenom prostoru i vremenu, pa se mora pretpostaviti ekološka komponenta – zaštita. Drugi je moment **svjetska razina zaštite**. Naime, svaki razvoj, kao i investicije u razvoj u nas, zahtijevat će neke ekološke (zaštitarske) uvjete. Ako je svijest o potrebi poštivanja svjetske razine prisutnija, to je i šansa za prevencijom veća, ali i nužna. Treći je moment **svijest građana**. Ona je važna kao faktor prihvaćanja nekih budućih rješenja i kao faktor korekcije postojećih rješenja. Viša razina svijesti svjedoči i o mogućnostima kvalitetnije ekološke politike. Trenutačno se u nas odvija proces **pretvorbe vlasništva**: iz društvenog u privatno, ili barem u vlasništvo poznatog titulara. To je proces koji otvara veće mogućnosti inicijativama u građenju objekata i postrojenja, ali time i prodoru »prljavih« tehnologija ili pak beskrupuloznom ugrožavanju prirodnih ljepota i prostora. Zato nam je važan još jedan konkretan, načelan, uvjet: poštivanje ekoloških kondicija u investicijama, tj. da se prethodno ili tijekom **gradnje objekta** rješavaju eventualni kasniji konflikti. S ovih nekoliko varijabli definirali smo sadržaje na istraživačkom instrumentu.

2. **Akteri** u užem smislu. Posebno smo izdvojili nekoliko značajnih aktera koji utječu na ekološku politiku. To je prije svega **poduzetništvo** u najširem smislu riječi. Ovdje je sasvim konkretizirano, zbog jednostavnosti i prepoznatljivosti, kao »zagađivači«. Pod tim se razumijevalo ne samo klasične zagađivače zraka, vode, tla nego i devastatore prostora itd., ukratko – svakog investitora (izvođača) koji može svojim poduzetništvom izazvati konfliktnu situaciju. Drugi je akter **država**, koja prije svega *mora* normativno urediti problematiku zaštite okoline i dijelomično kontrolirati stanje uz pomoć stručnih i drugih ustanova (inspekcije) te financijski poticati poželjna rješenja. Ona zastupa opće interese i najodgovorniji je subjekt u općoj zaštiti na svojem prostoru kao i na prostorima koji mogu biti ugroženi s njezina teritorija. Osim države, odgovorni su i građani koji svojim akcijama (ekološke skupine, spontane inicijative, pojedinci...) zajedno s drugima omogućuju da se stvori takvo raspoloženje u kojemu će problem zaštite okoline biti stalna **društvena akcija**. To znači da će u tim aktivnostima – javno mišljenje, edukacija, aktivnosi stručnih društava i drugih aktera – podupirati opću težnju za kvalitetnijim životnim uvjetima, a osobito za zaštitom okoline. Konačno, zainteresirani su i vrlo bitni **stručnjaci** različitih profila. Oni praktički djeluju u otkrivanju, praćenju, rješavanju i primjeni suvremenijih tehnologija i

sredstava zaštite okoline i reagiranja stanovništva.

3. **Sredstva.** Sredstva u zaštiti okoline mogu biti vrlo raznolika. Ovdje nije riječ primarno o tehničko-tehnološkim sredstvima nego o instrumentima ekološke politike. Sredstva smo definirali kao: *kazne, poreze, tehnološke promjene i političke odluke*, a instrumente ekološke politike kao: *političke, financijske, administrativne (kazne) i tehnološke*. Sredstva mogu – bilo samostalno, bilo kombinirano – efikasno djelovati na ostvarivanje ekološke politike. Učinkovitost im može biti različita.

Sve tri skupine – uvjeti, akteri i sredstva – predstavljene su u istraživačkom instrumentu pojedinim tvrdnjama. Sve zajedno definirane su kao *načini rješavanja zaštite okoline*, odnosno kao obilježja ekološke politike. Naravno, teško bi bilo pretpostaviti postojanje samo jednoga od njih a isključiti sve ostale. Vjerojatno su njihove uzajamne kombinacije bolji pristup rješavanju problema.

2.5.2 Ciljevi istraživanja

Prvi cilj istraživanja bio je utvrditi kako ispitanici percipiraju svaki od navedenih sadržaja definiranih u obliku posebnih tvrdnji te koji su najprihvaćeniji a koji najmanje prihvaćeni akteri, uvjeti i sredstva. Sve to trebalo bi omogućiti odgovor na pitanje o tome koji su »načini zaštite okoline« najprihvatljiviji, a koji su najmanje prihvatljivi.

Drugi cilj bila je usporedba dobivenih rezultata s ranijim istraživanjem.

Treći cilj bio je utvrditi postojanje i strukturu latentnih dimenzija u odnosu na koje kao kriterije ispitanici procjenjuju konkretno ponuđene tvrdnje na instrumentu.

2.5.3 Metodološka napomena

Instrument je bio sastavljan od 14 tvrdnji sa skalom Likertova tipa.⁶ Prvih 11 tvrdnji već je primijenjeno u ranijem istraživanju (1988. godine), a u ovom su instrumentu dodane tri tvrdnje: »Nema potrebe ni za kakvom zaštitom«, »Najdjelotvornija zaštita okoline bila bi ona koja se provodi na svjetskom nivou« i »Pretvorbom društvenog vlasništva u privatno povećala bi se djelotvornost zaštite okoline«.

Istraživanje je provedeno u lipnju 1992. godine na uzorku od 547 ispitanika, studenata Riječkog (94) i Zagrebačkog (453) sveučilišta. Dobivene rezultate usporedili smo s rezultatima istraživanja na uzorku omladine Republike Hrvatske (N=1345) iz 1988. godine i uzorku studenata gradova Rijeke i Zagreba (N=451, 1988. godine).

U statističkoj obradbi upotrijebljene su prosječne vrijednosti i faktorska analiza pod komponentnim modelom uz GK kriterij. Ekstrakcija varijabli za interpretaciju faktora provedena je uz saturaciju od 0.40 i više. Izvršena je ortogonalna projekcija na oblimin faktore.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

3.1 Pregled rezultata po tvrdnjama

Tablice 1 i 2 prikazuju dobivene rezultate istraživanja po tvrdnjama. Ovdje ćemo iznijeti tri aspekta: *dileme* ispitanika u odgovorima, te *prihvaćanje* i *odbijanje* pojedinih tvrdnji, tj. neslaganje s njima. U svakog ispitanika može se, naime, prema ovim kategorijama, odmah uočiti ima li jasan stav o postavljenom pitanju (tvrdnji) ili nema.

⁶ Ispitanici su ocjenjivali svaku tvrdnju na instrumentu jednim od odgovora: 1 – uopće se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – ne znam, nisam siguran, 4 – slažem se, 5 – potpuno se slažem.

Tablica 1 – Distribucija rezultata po tvrdnjama (% i \bar{x})

TVRDNJE O NAČINU RJEŠAVANJA ZAŠTITE OKOLINE	1	2	3	4	5	\bar{x}	R \bar{x}	s
	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Zaštitu okoline treba provoditi i po cijenu usporavanja općeg razvitka	1.5	11.0	23.8	48.3	13.3	3.54	8	.90
2. Probleme zagađivanja treba prepustiti kvalificiranim stručnjacima	2.4	12.4	10.1	54.3	18.6	3.68	7	.98
3. Probleme zagađivanja treba rješavati istodobno s gradnjom nekog postrojenja	.7	3.8	10.4	46.3	36.7	4.08	4	.82
4. Zaštita čovjekove okoline moguća je samo kao najšira društvena akcija	.0	3.5	10.1	50.5	34.0	4.09	3	.75
5. Problemi zagađivanja okoline mogu se riješiti prvenstveno političkim odlukama i političkim sredstvima	16.5	43.7	24.1	11.5	2.2	2.33	12	.97
6. Probleme zagađivanja možemo riješiti isključivo ubrzanim tehnološkim razvojem	11.3	41.0	29.4	12.6	3.7	2.50	11	.98
7. Zaštita okoline isključivo je briga države	27.6	49.9	12.6	4.9	2.9	1.99	13	.93
8. Za one koji zagađuju okolinu trebalo bi odrediti najstrože kazne	2.4	5.7	9.9	41.9	38.0	4.00	5	.96
9. Zaštita okoline podrazumijeva i dodatna izdvajanja (samodoprinosi, posebni porezi i sl.)	2.9	11.3	25.0	47.9	10.8	3.46	9	.93
10. Zaštita okoline moguća je jedino ako se oslanja na razvijenu svijest svih građana	1.3	3.1	5.3	49.4	39.1	4.16	1	.79
11. Taj tko zagađuje treba i snositi troškove zaštite okoline	1.6	3.5	6.4	46.8	39.3	4.11	2	.84
12. Nema potrebe ni za kakvom zaštitom okoline	68.9	23.8	3.1	1.1	.9	1.34	14	.69
13. Najdjelotvornija zaštita okoline provodi se na svjetskoj razini	3.5	6.4	19.4	36.0	32.7	3.82	6	1.05
14. Pretvorbom društvenog vlasništva u privatno povećala bi se djelotvornost zaštite okoline	3.8	13.3	46.3	24.3	10.2	3.17	10	.95

1 – uopće se ne slažem; 2 – ne slažem se; 3 – ne znam, nemam mišljenje; 4 – slažem se; 5 – potpuno se slažem; \bar{x} – aritmetička sredina; R \bar{x} – rang aritmetičke sredine; s – standardna devijacija

a. **Dileme u odgovorima.** U četiri tvrdnje vidi se (Tablica 1) najmanji broj ispitanika s dilemom (»ne znam, nemam mišljenja«). To se odnosi na one tvrdnje u kojih je takav odgovor dalo manje od 10% ispitanika. Najmanje je ispitanika u dvojbi ima li ili ne potrebe za zaštitom (broj 12), trebaju li zagađivači plaćati troškove zaštite (broj 11), o ulozi svijesti građana (broj 10) o potrebi strogih kazni za zagađivače (broj 8). Za pet tvrdnji (broj: 2, 3, 4, 7, 13) više od 10% (Tablica 1, kol. 3) ispitanika nije sigurno prihvaća li ih ili ne, dok je također za pet tvrdnji (broj: 1, 5, 6, 9 i 14) taj postotak iznad 20%. Najviše ispitanika (46.4%) bilo je u dvojbi s tvrdnjom da se pretvorbom društvenog u privatno vlasništvo može povećati djelotvornost zaštite okoline (broj 14). Slijede tvrdnje o ulozi tehnološkog razvoja (29.4% – tvrdnja br. 6), o dodatnim izdvajanjima (porezi, doprinosi i sl. – 25.0% – tvrdnja br. 9), o rješavanju zaštite političkim sredstvima i odlukama (24.1% – tvrdnja br. 5) te na račun usporavanja općeg razvitka (23% – tvrdnja br. 1).

b. **Neslaganje s tvrdnjama.** Najveći broj ispitanika izrazio je neslaganje s ovim tvrdnjama: da nema potrebe za zaštitom okoline (92.7%), da je to briga države (77.5%), da se zaštita rješava političkim odlukama (60.2%) i da se problemi mogu riješiti ubrzanim tehnološkim razvojem (50.2%; Tablica 1, kol. 1+2).

c. **Prihvaćanje tvrdnji.** U šest tvrdnji više od 70% ispitanika prihvaća ponuđeni stav

o rješavanju zaštite okoline. To su tvrdnje koje naznačuju i osnovni koncept većine ispitanika o optimalnim rješenjima. Najveći broj ispitanika smatra da je rješenje u povećanju svijesti građana (88.5%), u opterećenju zagađivača dodatnim troškovima zaštite (86.1%), u provođenju široke društvene akcije (84.5%), u rješavanju problema zagađivanja istodobno s građenjem nekih objekata (83.0%), strogim kaznama za zagašivanje (79.9%) i stručnim ljudima (72.9%) *Tablica 1*, kol. 4+5).

U nekima od ovih tvrdnji »ekstremne« odgovore tj. potpuno slaganje s tvrdnjama, dalo je više od trećine ispitanika (*Tablica 1*, kol. 5).

3.2 Hijerarhijska struktura tvrdnji

Prema vrijednostima aritmetičkih sredina rangirali smo tvrdnje na rang-ljestvici od 1 do 14 (*Tablica 1*, kol. 7). Najniže vrijednosti \bar{x} imaju dvije tvrdnje: »Nema potrebe ni za kakvom zaštitom« (broj 12, s vrijednošću $\bar{x}=1.34$) i »Zaštita okoline isključivo je briga države« (broj 7, s vrijednošću $\bar{x}=1.99$).

Najveće prosječne vrijednosti (preko 4) našli smo u pet tvrdnji: »Zaštita okoline moguća je jedino ako se oslanja na razvijenu svijest građana ($\bar{x}=4.16$, rang 1); »Onaj tko zagađuje treba snositi i troškove zaštite okoline« ($\bar{x}=4.11$, rang 2); »Zaštita čovjekove okoline moguća je samo kao najšira društvena akcija« ($\bar{x}=4.09$, rang 3); »Probleme zagađivanja treba rješavati istodobno s gradnjom nekog postrojenja« ($\bar{x}=4.08$, rang 4) i »Za one koji zagađuju okolinu trebalo bi odrediti najstrože kazne« ($\bar{x}=4.00$, rang 5).

Promotrimo li dobivenu hijerarhijsku strukturu (prema \bar{x}) tvrdnji, može se primijetiti zanimljiva struktura i povezanost triju grupa varijabli, tj. aktera, uvjeta i sredstava, odnosno instrumenata. S obzirom na četiri tipa aktera, očitavaju se i četiri tipa okolnosti, odnosno uvjeta i sredstava. Istu strukturu dobili smo i u istraživanju 1988. godine (s tim što u instrumentu nedostaju u »uvjetima« varijable »svjetska razina« i »pretvorba«). To svjedoči da se razmišljanja, posebno mladih, nisu promijenila u posljednjih pet godina. Navedena struktura sheme dobivena je rangiranjem tvrdnji u svakoj skupini (akteri, uvjeti, sredstva) posebno prema \bar{x} .

Shema 6

RANG	AKTERI (A)	UVJETI (U) /OKOLNOSTI/	SREDSTVA (S)	INSTRUMENTI EKOLOŠKE POLITIKE
I	zagađivači (poduzetništvo)	svijest građana	kazne	administrativni
II	društvena akcija	uvjeti gradnje postrojenja	porezi, doprinosi	financijski
III	stručnjaci	svjetska razina zaštite	ubrzane tehnološke promjene	tehnološki
IV	država	razvoj; pretvorba	političke odluke	politički

Skicirana shema može poslužiti i hipotetički za provjeru njezine »pokrivenosti« instrumentom. U daljnjoj analizi nastojat ćemo usporediti rezultate faktorske analize i strukturu sheme da bismo analizirali koncepciju samih relacija između A – U – S i instrumenta istraživanja.

4. USPOREDBA S REZULTATIMA IZ 1988. GODINE

U *Tablici 2* navedeni su rezultati istraživanja (1) provedeni na uzorku od 1345 mladih

na području Republike Hrvatske (2) na uzorku studenata gradova Zagreba i Rijeke (N=451), kao i rezultati ovoga (N=547) istraživanja.⁷ Iako uzorci nisu sasvim isti, navodimo rezultate zbog orijentacije i uvida u eventualne promjene. U 1988. godini instrument je sadržavao 11 tvrdnji, a 1992. godine dodane su još tri nove. Komparacija se odnosi samo na 11 tvrdnji prisutnih u oba istraživanja.

Tablica 2 – Usporedni rezultati istraživanja iz 1988. i 1992. godine

Redni broj tvrdnje	Ne slažem se (1 + 2)			Ne znam, nemam mišljenja (3)			Slažem se (4 + 5)			Aritmetičke sredine								
										vrijednosti			rangovi					
	1988.			1992.			1988.			1992.			1988.			1992.		
	Oml.	Stud.	Stud.	Oml.	Stud.	Stud.	Oml.	Stud.	Stud.	Oml.	Stud.	Stud.	Oml.	Stud.	Stud.			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15				
1	19.5	18.7	13.5	20.4	17.5	23.8	60.1	63.6	61.6	3.54	3.59	3.54	6	7	7			
2	44.1	36.6	14.8	9.4	6.9	10.1	46.5	55.8	72.9	3.07	3.23	3.68	8	8	6			
3	4.7	4.5	4.5	7.7	4.0	10.4	87.6	91.1	80.0	4.29	4.32	4.08	3	3	4			
4	3.6	5.8	3.5	10.2	8.4	10.1	84.3	90.4	84.5	4.25	4.22	4.05	4	4	3			
5	66.6	68.3	60.2	20.6	19.7	24.1	13.9	11.6	13.7	2.32	2.18	2.33	10	10	10			
6	60.5	55.0	50.2	24.2	22.4	29.4	15.0	22.4	16.3	2.43	2.60	2.50	9	9	9			
7	78.2	74.7	77.5	10.9	12.6	12.6	10.8	12.2	7.8	2.03	2.13	1.99	11	11	11			
8	7.9	7.3	8.1	11.2	9.8	9.9	80.9	82.5	79.9	4.11	4.12	4.00	5	5	5			
9	20.6	23.3	14.2	22.6	20.8	25.0	56.8	55.5	58.7	3.44	3.38	3.46	7	6	8			
10	3.3	3.3	4.4	8.0	7.3	5.3	88.6	89.2	88.5	4.37	4.33	4.16	1	2	1			
11	3.2	3.1	5.1	7.7	5.5	6.4	89.1	90.9	86.1	4.35	4.35	4.11	2	1	2			

1. Rezultati već na prvi pogled pokazuju da nema bitnih razlika u odgovorima ispitanika prema onima iz 1988. godine. To se vidi u grupi »ne slažem se« (Tablica 2, kolone 1, 2 i 3), u grupi »ne znam, nemam mišljenje« (kolone 4, 5 i 6) i u grupi »slažem se« (kolone 7, 8 i 9). Neke razlike ipak su vidljive:

– broj ispitanika koji ne smatraju da »probleme zagađivanja treba prepustiti kvalificiranim stručnjacima« smanjen je sa 36.6% (1988. godine) na samo 14.8% (1992. godine);

– u kategoriji »ne znam, nemam mišljenja« (kol. 4-6) tri su razlike. Povećan je postotak ispitanika (s dvojbom) u odgovoru na tvrdnju: »Problemi zagađivanja okoline mogu se riješiti prvenstveno političkim odlukama i političkim sredstvima« u 1992. godini otprilike za 4%. U tvrdnji »Probleme zagađivanja možemo riješiti isključivo ubrzanim tehnološkim razvojem« postotak je povećan za 5%, odnosno 7% u 1992. godini. Slično je i s tvrdnjom o dodatnim izdvajanjima financijskih sredstava (tvrdnja br. 9);

⁷ Uzorak mladih (N=1345) ekstrahiran je iz uzorka stanovništva Republike Hrvatske te su rezultati posebno obrađeni kao mišljenja mladih. U tom uzorku bili su studenti, srednjoškolci i zaposlena omladina iz svih hrvatskih regija (gradskih i seoskih naselja).

Komparacije radi, rekonstruiran je uzorak studenata Rijeke i Zagreba (N=451). Tako možemo rezultate našega istraživanja usporediti s rezultatima iz 1988. godine, i to: (1) s uzorkom mladih Republike Hrvatske i (2) studenata Rijeke i Zagreba, na koja se područja odnose i rezultati ovoga istraživanja.

– u trećoj skupini odgovora »slažem se« (kol. 7–9) također su samo neke razlike. Povećan je broj ispitanika u 1992. godini koji smatraju da probleme zagađivanja treba prepustiti kvalificiranim stručnjacima za 26%, odnosno 17% (od 46.5% i 55.8% u 1988. godini na 72.8% u 1992. godini). Isto tako smanjen je broj ispitanika u 1992. godini koji smatraju da »problem zagađivanja treba rješavati istodobno s gradnjom nekog postrojenja« za 17%, odnosno 11% (sa 87.6% i 91.1% na 80.0%).

Tablica 2a – Usporedba rangova iz 1988. i 1992. godine

Redni broj tvrdnje	Slaže se			Ne slaže se			Ne zna, nema mišljenja		
	1988.		1992.	1988.		1992.	1988.		1992.
	Oml.	Stud.	Stud.	Oml.	Stud.	Stud.	Oml.	Stud.	Stud.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	6	6	7	6	6	6	4	4	4
2	8	7	6	4	4	4	8	9	7–8
3	3	1	4	8	9	9	10–11	11	6
4	4	3	3	9	8	11	7	7	7–8
5	10	11	10	2	2	2	3	3	3
6	9	9	9	3	3	3	1	1	1
7	11	10	11	1	1	1	6	5	5
8	5	5	5	7	7	7	5	6	9
9	7	8	8	5	5	5	2	2	2
10	2	4	1	10	10	10	9	8	11
11	1	2	2	11	11	8	10–11	10	10

U svih drugih tvrdnji odgovori omladine iz 1988. i studenata u 1992. godini razlikuju se vrlo malo ili nimalo. Međutim, u usporedbi dvaju studentskih uzoraka (1988. i 1992. godine) iz istih sveučilišta vide se još neke razlike. Smanjio se postotak ispitanika koji se slažu s tvrdnjom da se problem zaštite okoline može riješiti ubrzanim tehnološkim razvojem (sa 22.4% u 1988. godini na 16.3% u 1992. godini); smanjio se i u tvrdnji da je zaštita okoline isključivo problem države (sa 12.2% na 7.8%) te u tvrdnji da zagađivač snosi troškove zaštite okoline (sa 90.9% na 86.1%).

2. Usporedbom rangova aritmetičkih sredina uzorka mladih Republike Hrvatske (N=1347 u 1988.) i ovoga istraživanja možemo zaključiti da se rang–pozicija šest tvrdnji nije promijenila. To su tvrdnje broj: 5, 6, 7, 8, 10 i 11. To upućuje na to da se vjerojatno nisu promijenila mišljenja ispitanika: o rješavanju problema zaštite političkim sredstvima, o ulozi tehnološkog razvoja, o ulozi države, o ulozi strogih kazni, o razvijanju svijesti svih građana i o zagađivačima kao financijerima zaštite okoline. (Shema br. 7)

Promjene drugih tvrdnji na rang poziciji kreću se samo za jedno rang–mjesto, osim druge tvrdnje, koja je sa osmog došla na šesto mjesto rang–ljestvice.

3. U usporedbi aritmetičkih sredina dvaju studentskih uzoraka (1988. i 1992. godine) neke su tvrdnje također zadržale svoje rang–pozicije (Shema 7). Identične rangove u oba istraživanja imaju tvrdnje br. 1, 5, 6, 7 i 8. To znači da su u uzorku i poduzorku 1988. godine istovjetni rangovi s istraživanjem 1992. godine u tvrdnjama br. 5, 6, 7 i 8. Dakle o pitanjima političkog rješavanja, ulozi države, ubrzanom techno-

loškom razvoju i zakonskim sankcijama vlada isto mišljenje omladine i studenata 1988. i studenata 1992. godine.

Prema mišljenju studenata iz 1992. godine (prema 1988. godini) povećan je rejtnig uloge stručnjaka (sa 8. na 6. mjesto), uloge društvene svijesti i široke društvene akcije (za jedno mjesto na rang-listi).

Nasuprot tome smanjio se rang tvrdnje da treba dodatno izdvajati za zaštitu okoline (tvrdnja br. 9 sa šestog u 1988. godini zauzela je osmo mjesto na rang-ljestvici), da zaštitu treba rješavati istodobno s gradnjom nekog postrojenja (sa trećeg na četvrto mjesto) i da zagađivač treba snositi troškove zaštite (sa prvog na drugo mjesto; *Tablica 2*).

**Shema 7 – Usporedba rangova \bar{x} tvrdnji
 (omladina 1988. godine, studenti 1988. i 1992. godine)**

RANG	OMLADINA 1988.	STUDENTI 1988.	STUDENTI 1992.
1.	10.	11. Taj tko zagađuje treba i snositi troškove zaštite okoline	10.
2.	11.	10. Zaštita okoline moguća je jedino ako se oslanja na razvijenu svijest svih građana	11.
3.	3.	3. Probleme zagađivanja treba rješavati istodobno s gradnjom nekog postrojenja	4.
4.	4.	4. Zaštita čovjekove okoline moguća je samo kao najšira društvena akcija	3.
5.	8.	8. Za one koji zagađuju okolinu trebalo bi odrediti najstrože kazne	8.
6.	1.	9. Zaštita okoline podrazumijeva i dodatna izdvajanja (samodoprinosi, porezi i sl.)	2.
7.	9.	1. Zaštitu okoline treba provoditi i po cijenu usporavanja općeg razvitka	1.
8.	2.	2. Probleme zagađivanja treba prepustiti kvalificiranim stručnjacima	9.
9.	6.	6. Probleme zagađivanja možemo riješiti isključivo ubrzanim tehnološkim razvojem	6.
10.	5.	5. Problemi zagađivanja okoline mogu se riješiti prvenstveno političkim odlukama i političkim sredstvima	5.
11.	7.	7. Zaštita okoline isključivo je briga države	7.
	N=1345	N=451	N=547

U traženju odgovora na dobivene rezultate potražiti ćemo i dodatna objašnjenja iz rezultata faktorske analize. No već sada može se pretpostaviti da se percepcija ponuđenih tvrdnji vjerojatno temelji i na (1) percepciji strukture društvene moći i efikasnosti političkih odluka i instrumenata (što može biti posljedica dosadašnjih iskustava); (2) na zahtjevu za efikasnijom primjenom instrumenata vlasti i racionalnijeg ustrojstva pravnog sustava u ekološkoj zaštiti; (3) na potrebi »suglasnosti« građana i ekoloških pokreta za određene aktivnosti i (4) odgovornosti svih drugih aktera za svoje postupke i posljedice na koje građani ne mogu utjecati. To mogu biti i neki opći kriteriji za prihvaćanje ili neprihvatanje svake pojedine tvrdnje.

5. STRUKTURA LATENTNIH DIMENZIJA

5.1 Faktorska struktura

Percepcija pojedinačnih tvrdnji na instrumentu pokazuje neposredni odnos ispitanika prema njezinu sadržaju. Time se jasno prepoznaju preferiranja jednih u odnosu na druge tvrdnje. Međutim iz toga se ne vidi postoji li određena sadržajna strukturiranost tvrdnji (varijabli) koja bi upućivala na neke koncepte ili latentne dimenzije na temelju kojih ispitanici procjenjuju i svaku konkretnu tvrdnju. Stoga smo nastojali utvrditi postojanje takvih latentnih dimenzija. Za tu svrhu primijenili smo faktorsku analizu pod komponentnim modelom.

Faktorska analiza obuhvatila je 14 varijabli našega instrumenta. Kriterij za interpretaciju varijabli u pojedinim dimenzijama (faktorima) bila je saturacija od 0.40 i više na svakoj varijabli. Komponentna analiza pod GK kriterijem pokazala je da se varijable iz našega instrumenta nalaze u tri bazične solucije – faktora I reda. Sva tri faktora tumače 47% ukupne varijance.

Tablica 3 – Karakteristike bazičnih solucija

Faktori	Lambda	% ukupne varijance	% faktorske varijance	faktorska pouzdanost
I	3.76	26.887	57.124	.73
II	1.71	12.268	26.106	.48
III	1.09	7.838	16.679	.13

Ortogonalnom projekcijom varijabli na oblimin faktore dobivene su dimenzije iz kojih se mogu prepoznati neka idealnotipska shvaćanja ispitanika, odnosno prepoznati neki koncepti, u skladu s kojima, kao latentnim kriterijima, ispitanici iskazuju svoj odnos prema istraživanom problemu, odnosima uvjeta, aktera i sredstava (odnosno instrumenata) kao načinima rješavanja problema zaštite okoline.

Prvi faktor sastoji se od osam tvrdnji. Samo je jedna varijabla negativno korelirana s ovim faktorom (»Nema potrebe ni za kakvom zaštitom«) što znači da se pretpostavlja isključivanje ovakova mišljenja u kontekstu strukture ovoga faktora. Ostale tvrdnje upućuju na postojanje još četiriju sadržajnih elemenata ovoga faktora. To su: zagađivače treba strogo kažnjavati i oni moraju platiti troškove zaštite (1 i 6); zaštita podrazumijeva postojanje razvijene svijesti građana i široke aktivnosti u koju su uključeni (»svi«) brojni akteri (2 i 3); važno je preventivno i konkretno djelovati, tj. riješiti probleme zaštite prilikom izgradnje nekog (potencijalnog) objekta zagađivanja (4) i, konačno, ovdje su dvije opće tvrdnje (7 i 8) koje daju opći okvir ovoj dimenziji

(faktoru): poželjnost najviše moguće (svjetske) razine zaštite, pa i uz cijenu smanjenog razvitka. Sve to upućuje na to da je riječ o *društvenom* (socijalnom) konceptu, koji preferira preventivno–sankcijsku politiku visokih zahtjeva.

Tablica 4 – Faktorska struktura OBL 1

Sadržaj	Korelacija
1. Taj tko zagađuje treba i snositi troškove zaštite okoline (11)	.71
2. Zaštita okoline moguća je jedino ako se oslanja na razvijenu svijest svih građana (10)	.70
3. Zaštita čovjekove okoline moguća je samo kao najšira društvena akcija (4)	.67
4. Probleme zagađivanja treba rješavati istodobno s gradnjom nekog postrojenja (3)	.68
5. Nema potrebe ni za kakvom zaštitom okoline (12)	-.66
6. Za one koji zagađuju okolinu trebalo bi odrediti najstrože kazne (8)	.65
7. Najdjelotvornija zaštita okoline provodi se na svjetskoj razini (13)	.50
8. Zaštitu okoline treba provoditi i po cijenu usporavanja općeg razvitka (1)	.49

Drugi faktor ima samo tri tvrdnje. U njegovoj je strukturi prisutan problem tehnološkog razvoja, obveza države i rješavanja političkim sredstvima. To u biti znači da do ekološkog boljitka u zaštiti okoline može doći ako se maksimalno angažira država, ali tako da donosi djelotvorne političke odluke i mjere. Sve se to mora odvijati u uvjetima ubrzana tehnološkog razvoja. Očito je riječ o nekoj vrsti koncepta političkog odlučivanja u uvjetima ubrzana tehnološkog razvoja. Riječ je o *političkom* (državnom) konceptu.

Tablica 5 – Faktorska struktura OBL 2

Sadržaj	Korelacija
1. Probleme zagađivanja možemo riješiti isključivo ubrzanim tehnološkim razvojem (6)	.72
2. Zaštita okoline isključivo je briga države (7)	.70
3. Problemi zagađivanja okoline mogu se riješiti prvenstveno političkim odlukama i političkim sredstvima (5)	.68

Treći faktor ima samo dvije tvrdnje, od kojih je jedna negativno korelirana s faktorom. S obzirom na malen broj tvrdnji, u koncepcijskom smislu nije prikladan za interpretaciju ozbiljnijeg pristupa problemu zaštite okoline, pa ga ne uzimamo u obzir, ali ga navodimo kao ilustraciju

Tablica 6 – Faktorska struktura OBL 3

Sadržaj	Korelacija
1. Pretvorbom društvenog vlasništva u privatno povećala bi se djelotvornost zaštite okoline (14)	.63
2. Probleme zagađivanja treba prepustiti kvalificiranim stručnjacima (2)	-.59

Analiziramo li dobivenu strukturu prvoga a i drugoga faktora u kontekstu skiciranog prikaza odnosa aktera (A), uvjeta (U) i sredstava (S) (*Shema 6*), vidimo samo djelomičnu »pokrivenost«
 naše hipoteze (odnosi A – U – S u *Shemi 8*). To znači da se s ovim spoznajama analiza mora usmjeriti na novo provjeravanje u dva smjera:

(a) analizirati i doraditi *instrument* (sadržaji postavljenih tvrdnji), jer očito on ne pokriva cjelinu pretpostavljene sheme, tj. uzajamnih odnosa aktera, uvjeta i sredstava. Uostalom, to potvrđuje i dobiveni podatak da se faktorskom analizom objašnjava 46.993% ukupne varijance. Stoga bi trebalo proširiti instrument novim tvrdnjama i novim sadržajima te provjeriti njegove karakteristike;

(b) preispitati postavljenu shemu, tj. *strukturu* četiriju aktera, uvjeta i instrumenata. Ona je postavljena hipotetski na temelju dobivene hijerarhije tvrdnji. Ipak, pokazalo se da je vjerojatno i sama nedostatna. Svaku od relacija (I – IV) ranga treba posebno analizirati, kao i svakog od aktera, uvjeta i sredstava, kao te tipova, odnosno instrumenata, ekološke politike.

Djelomična »pokrivenost« u strukturnoj mreži pokazuje slijedeće: prvim faktorom pokrivena su dvije skupine aktera (zagađivači i društvena akcija), dvije skupine uvjeta (svijest građana i istodobnost rješavanja zaštite pri gradnji nekog postrojenja) te skupina sredstava (kazne). Sve se to odnosi na prvu i drugu skupinu (I i II) rang-relacije. Njime su »pokriveni« i uvjeti u ostalim dvjema skupinama (III i IV) rang-relacija. Drugim faktorom pokrivena je jedna skupina aktera i dvije skupine sredstava u trećoj i četvrtoj grupi rang-relacija.

Shema 8 – »Pokrivenost« hipotetičke sheme aktera, relacija i sredstava s rezultatima faktorske analize

A	U	S	R
X	X	X	I
X	X		II
	X	X	III
X	X	X	IV

5.2 Usporedba latentnih dimenzija

Korelacija matrica oblimin faktora pokazuje da su navedeni faktori samostalni i da paralelno postoje kao dimenzije nekih idealnih zamisli, odnosno koncepata. Prvi faktor negativno je koreliran s druga dva. Korelacije su male (-.1050 s OBL 2 te -.0879 s OBL 3). Slično je i s odnosom OBL 2 (drugog) i trećeg faktora (OBL 3), gdje je korelacija zanemariva.

Tablica 7 – Korelacija oblimin faktora

	OBL 1	OBL 2	OBL 3
OBL 1	1.0000		
OBL 2	-.1050	1.0000	
OBL 3	-.0879	.0220	1.0000

Dobiveni faktori i korelacijska matrica oblimin faktora upućuju na postojanje više idealnotipskih koncepata rješavanja problema zaštite okoline u svijesti studenata. To što se oni ovdje nisu tako diferencirali pripisujemo (najvećim dijelom) sadržaju instrumenata, jer očito postoji još velik broj (tvrdnji) sadržaja koji ovdje nedostaju. U budućim istraživanjima ovaj bi prostor valjalo ispuniti novim sadržajima u instrumentu.

6. ZAKLJUČAK

Empirijsko istraživanje pokazalo je da u percepciji ispitanika postoji hijerarhijska struktura tvrdnji, odnosno njihova sadržaja. Prema ocjeni ispitanika, rješavanje problema zaštite okoline treba se najviše oslanjati na razvijenu svijest građana, zagađivač mora plaćati troškove zaštite, zaštita treba biti široka društvena akcija, probleme zagađivanja treba rješavati istodobno a gradnjom nekog postrojenja, a valja uvesti i stroge kazne. Najmanje su prihvaćene tvrdnje da nije potrebna nikakva zaštita, da je zaštita isključivo problem države i da se rješenja nalaze u političkim odlukama i političkim sredstvima.

Najviše dilema u ispitanika izazvale su dvije tvrdnje. Prva se odnosi na proces pretvorbe iz društvenog vlasništva u privatno. Čak 46% ispitanika sumnja da se tim procesom, što će reći i privatizacijom, može efikasno štititi okolina. Isto tako, 29% ispitanika dvoji da ubrzani tehnološki razvoj donosi i realno veće šanse za zaštitu okoline.

U istraživanju smo dobili *strukturnu mrežu* povezanosti između aktera, uvjeta i sredstava, odnosno instrumenata oblikovanja i ostvarivanja ekološke politike. Ovu interakcijsku mrežu trebalo bi provjeriti u daljnjim istraživanjima, pa je za sada smatramo istraživačkom hipotezom. Ona se, s jedne strane, odnosi na spomenutu uzajamnu povezanost, a sadržajno sugerira tezu da »logična« povezanost između tipa aktera, uvjeta, sredstava, tj. instrumenata, može smanjivati sukob interesa, tj. konflikte u ekološkoj politici. Na primjer: država ima svoje instrumente, dok je uloga stručnjaka povezana s tehnološkim rješenjima. Tako se može izbjeći »sukob« nadležnosti i usmjeriti rješavanje sukoba interesa uključivanjem najpogodnijeg aktera.

Faktorska analiza pod komponentnim modelom i uz GK kriterij utvrdila je postojanje triju faktora, od kojih su dva interpretabilna. Oni objašnjavaju 47% ukupne varijance. Nazvali smo ih: (1) **preventivno-sankcijska politika visokih zahtjeva** i (2) **političko odlučivanje u uvjetima tehnološkog razvoja**. Moglo bi se reći da su to *društveni i politički* koncept.

Uspoređujući strukturu dobivenih faktora sa strukturnom mrežom odnosa između aktera, uvjeta i sredstava, utvrdili smo veliku »pokrivenost« hipotetičke strukturne mreže. U isti mah upozorili smo na potrebu analize mreže relacija kao koncepcije i instrumenata, tj. njegova sadržaja. Konačno, treba naglasiti i to da su ovi rezultati dobiveni na studentskom uzorku i da je time ograničen domet naših zaključaka. Oni su, po našem mišljenju, indikativni i za druge populacije – mlade općenito, pa i odrasle.

U usporedbi s istraživanjem omladine iz u 1988. godine nije se bitno promijenio odnos mladih prema istraživanim sadržajima. To se osobito može uočiti usporedbom s istom populacijom – studentima. Iz te usporedbe vidi se:

– *Poraslo je značenje stručnjaka, društvene svijesti i društvene akcije* općenito u zaštiti okoline, a smanjilo se značenje posebnih financijskih izdvajanja građana za zaštitu okoline.

– *Nije se promijenio odnos studenata prema tvrdnjama da se problemi rješavaju političkim sredstvima i odlukama, ubrzanim tehnološkim razvojem, isključivom brigom države, povećanim kaznama zagađivačima i uz cijenu usporavanja općeg razvitka*. Treba napomenuti da se pozicije svih ovih pet tvrdnji nalaze od petog ranga naniže. U sredini ljestvice stoji pitanje kazni (rang 5), na sedmom mjestu pitanje usporavanja razvitka, a preostale tri na posljednjim mjestima. To ne znači da nema suglasnosti na prvim rang-pozicijama, iako rangovi u 1988. i 1992. godini nisu identični. Razlike su

vrlo male i po rangu (promjene za jedno mjesto) i po vrijednosti aritmetičkih sredina. Naime, na prvim dvama mjestima tvrdnje jednostavno mijenjaju pozicije, kao i na trećem i četvrtom mjestu. Vrijednosti aritmetičkih sredina svih četiriju tvrdnji kreću se iznad četiri. To znači da postoji čvršća hijerarhijska struktura: identične su tvrdnje na posljednja tri i prva četiri mjesta u oba istraživanja, što nas upućuje na zaključak da među studentima postoje trajniji kriteriji u percipiranju problema rješavanja zaštite okoline, tj. aktera, uvjeta i sredstava ekološke politike. Njih očito valja tražiti u strukturi vrijednosti i stavova, kao i u ekološkim orijentacijama. Zato je otkrivanje latentne strukture mišljenja i koncepata bitno za objašnjavanje mišljenja mladih o načinima zaštite okoline.

Ovdje ističemo i to da su odgovori ispitanika vjerojatno povezani s njihovim mišljenjem o društvenoj moći, efikasnosti političkih instrumenata i ustrojstva pravnoga sustava u zaštiti okoline te odgovornosti aktera i građana, a sve to na osnovi njihova dosadašnjeg iskustva ili pak zamišljenog ponašanja aktera i pravnog ustrojstva.

LITERATURA:

- Bledowski, P. i Kals, J. (1991). Wirtschaftsreform und Umweltpolitik in Polen. *Zeitschrift für Umweltpolitik & Umweltrecht*, 14(1):95–109.
- Capra, F. (1986). *Vrijeme preokreta*. Zagreb: Globus.
- Cifrić, I. (1990). *Ekološka adaptacija i socijalna pobuna*. Zagreb: Radničke novine.
- Cifrić, I. (1990a). Zagađivanje okoliša i izgradnja elektroenergetskih postrojenja. U: Čaldarović, O i Rogić, I., (ur.), *Kriza energije i društvo* (str. 45–71). Zagreb: Centar za idejno–teorijski rad SDP.
- Cifrić, I. i Čulig, B. (1987). *Ekološka svijest mladih*. Zagreb: CDD SSOH i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Grupa autora (1992). Od Stockholma do Rio de Janeira (tematski blok). *Socijalna ekologija*, 1(3):347–421.
- Heine, G. (1989). Ekologija i pravo. *Treći program Radio–Sarajeva*, 17(62):247–264.
- Lay, V. (1988). Praksa zaštite okoline i protivrječnosti subjekata koji su i igri. U: Cifrić, I. (ur.), *Društvo i ekološka kriza* (str. 179–183). Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- Liedke, G. (1989). Schöpfungsethik im Konflikt zwischen sozialer und ökologischer Verpflichtung. U: Altner, G. (Hrsg.), *Ökologische Theologie* (str. 300–321). Stuttgart: Kreuz Verlag.
- Markl, H. /Hrsg./ (1983). *Natur und Geschichte*. München–Wien.
- Meadows, D i dr. (1973). *Granice rasta*. Zagreb: Stvarnost.
- Mesarović, M. i Pestel, E. (1976). *Čovječanstvo na raskršću*. Zagreb: Stvarnost.
- Mesić, M. (1992). Ekološke migracije. *Socijalna ekologija*, 1(1):167–177.
- Moltmann, J. (1987). *Gott in der Schöpfung*. München: Kaiser.
- Oberthür, S. (1992). Die Zerstörung der stratosphärischen Ozonsicht als internationales Problem. *Zeitschrift für Umweltpolitik & Umweltrecht*, 15(2):155–185.
- Rezanov, I. A. (1989). *Velike katastrofe u zemljinoj istoriji*. Nikšić: Univerzitetska riječ.
- Šućur, Z. (1992). *Socijalno–ekološke posljedice zbrinjavanja komunalnog otpada*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Walletschek, H. (1988). Menschheitsgeschichte und Umwelt. U: Walletschek, H. und Graw, J. (Hg.), *Öko–Lexikon* (str.23–32). München: C. H. Beck.
- UNCED (1992). *Agenda 21* (Chapter 35, Part IV: Science for Sustainable Development), Rio de Janeiro, 3–14 June 1992.

ENVIRONMENT PROTECTION IN THE CONTEXT OF CONFLICT OF ACTORS

Ivan Cifrić

Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

The article discloses the results of the empirical research, made on the sample population of 547 students of Rijeka and Zagreb Universities in 1992, on the perception of forms of realizing environment protection. The perception of actors, conditions and instruments of environment protection have been studied as well.

The research has been based on the polling. The instrument has consisted of 14 statements with joined Likert type scale.

The examined persons are of the opinion that, in solving of the problems of environmental protection, the environmental policy would have to rely on the developed conscience of the citizens regarding the facts that the pollution makers should meet the expenses of the protection as well as of clearing the consequences of eventual pollution and that the laws should establish severe punishments for the pollution makers. The statements of the kind: the protection is the problem of the state, it would have to be solved by political means, seem to be the least acceptable ones.

The factor analysis with the component model has defined the existence of two interpretable factors explaining 40% of total variance: "High standard policy of preventive sanctioning" and "political decision making in the situation of rapid technological development".

The comparison of the results of this research work with the previous research work (1988) has discovered that the reasoning of the student group has not changed. It could mean that there do exist certain constant criteria of evaluating the role of actors, conditions and instruments in environmental protection.

Key words: ecology, environmental conflicts, actors in environmental protection, environmental protection, environmental policy, sustainable development

UMWELTSCHUTZ IM KONTEXT DER KONFLIKTE

Ivan Cifrić

Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

In dem Artikel werden die Ergebnisse der 1992 an (Stichprobe: N=547) Studenten der Universitäten in Rijeka und Zagreb durchgeführten Forschung dargelegt, über die Wahrnehmung der Lösungsmöglichkeiten des Umweltschutzes. Es wurde die Wahrnehmung der Teilnehmer, der Bedingungen und der Instrumente im Umweltschutz erforscht.

Die Forschung wurde als eine Umfrage durchgeführt. Das Instrument bestand aus 14 Behauptungen, denen eine Skala des Likert-Typs angeschlossen war.

Es ist die Meinung der Befragten, man solle sich beider Lösung der Umweltschutzprobleme auf das entwickelte Bewusstsein der Bürger verlassen, die Verschmutzer sollten die Kosten des Schutzes (der Folgen) tragen, in der Gesetzgebung sollten die schwersten Strafen für Verschmutzer bestimmt werden. Die Behauptungen Umweltschutz sei ein Staatsproblem und er solle mit politischen Mitteln bekämpft werden sind am wenigsten erwünscht.

Eine Faktorenanalyse unter dem Komponentenmuster stellte das Vorhandensein zweier erklärbarer Faktoren fest, die 40% der gesamten Varianz erläutern: "die Vorbeugungs- und Sanktionenpolitik hoher Forderungen" und "die politische Entscheidung in den Bedingungen einer schleunigen technologischen Entwicklung".

In Vergleich mit der früheren Forschung (1988) änderten sich die Meinungen der Studenten nicht. Das weist auf das Bestehen einiger dauerhaften Kriterien bei der Einschätzung der Teilnehmerrolle, der Bedingungen und Instrumente im Umweltschutz hin.

Grundausdrücke: Ökologie, Umweltkonflikte, Subjekten in Umweltschutz, Umweltschutz, Umweltpolitik, Erhaltbare Entwicklung